

บทที่ 5

บทสรุป

การวิจัยเรื่อง " การเรียนรู้ทางการเมืองของเยาวชนไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร " นี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาถึงการ เรียนรู้ทางการเมืองของเยาวชนไทยที่เป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร ในขอบเขตของ ความสนใจทางการเมือง ความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมือง และ ความไว้วางใจทางการเมือง และศึกษาวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ อันได้แก่ เพศ ระดับชั้นเรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัว กับ การเรียนรู้ทางการเมืองของเยาวชน ซึ่งการเรียนรู้ทางการเมืองในประเด็นเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องอย่างมากกับการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองและความสนับสนุนต่อระบบการเมืองในอนาคต

ในการศึกษานี้ได้ใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1,2,3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3,4 และ 5 จากโรงเรียนต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร 12 โรงเรียน กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนทั้งสิ้น 779 คน และ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อพิสูจน์สมมติฐานได้ทำการคำนวณอัตราร้อยละ หาคะแนนเฉลี่ยมัธยิม เลขคณิต เพื่อเปรียบเทียบข้อมูล และ ทดสอบค่าไค-สแควร์ เพื่อดูความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ส่วนการนำเสนอข้อมูลและผลการวิเคราะห์อยู่ในรูปตารางประกอบคำอธิบาย

สรุปผลการวิจัย

ในการวิจัยนี้ สามารถแยกสรุปผลการวิจัยออกเป็น 4 ส่วน คือ เกี่ยว

กับความสนใจทางการเมือง ความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมือง ความไว้วางใจทางการเมือง และ ความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาล

1. ความสนใจทางการเมือง นักเรียนโดยเฉลี่ยมีความสนใจทางการเมืองค่อนข้างต่ำ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ 1 ก. ตัวอย่างที่ทำการทดสอบแล้วพบว่า มีอิทธิพลต่อระดับความสนใจทางการเมือง ได้แก่ ระดับชั้นเรียนของนักเรียน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 โดยพบว่า นักเรียนในระดับชั้นเรียนที่สูงกว่าจะมีความสนใจทางการเมืองสูงกว่านักเรียนในระดับชั้นเรียนที่ต่ำกว่า เป็นการยืนยันสมมติฐานที่ 3 ก.

แต่ไม่มีความแตกต่างกันในระดับความสนใจทางการเมืองระหว่างนักเรียนชายและนักเรียนหญิง นักเรียนที่มีระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน และ นักเรียนที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมต่างกัน ดังนั้น เพศ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และ ฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัวไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความสนใจทางการเมือง ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 2 ก., 4 ก. และ 5 ก.

2. ความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมือง นักเรียนโดยเฉลี่ยมีระดับความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองค่อนข้างสูง ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1 ข. เมื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างนักเรียนในระดับชั้นเรียนต่างกัน และ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่างกัน พบว่า มีความแตกต่างกันในระดับความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 โดย เยาวชนในระดับชั้นเรียนที่สูงกว่าจะมีระดับความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองสูงกว่าเยาวชนในระดับชั้นเรียนที่ต่ำกว่า และนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าจะมีระดับความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองสูงกว่านักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำกว่า ตามสมมติฐานที่ 3 ข. และ 4 ข.

ส่วนเพศของนักเรียนและฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัวนั้น ไม่มี

อิทธิพลต่อระดับความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมือง โดยการทดสอบด้วยไคสแควร์ ซึ่งไม่สนับสนุนต่อสมมติฐานที่ 2 ข. และ 5 ข.

3. ความไว้วางใจทางการเมือง นักเรียนโดยเฉลี่ยมีระดับความไว้วางใจทางการเมืองปานกลาง ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1 ค. เมื่อเปรียบเทียบระหว่างนักเรียนชายและนักเรียนหญิง และ นักเรียนในระดับชั้นเรียนต่าง ๆ กัน พบว่า มีความแตกต่างกันในระดับความไว้วางใจทางการเมือง ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 นักเรียนชายมีระดับความไว้วางใจทางการเมืองสูงกว่านักเรียนหญิง ซึ่งคัดค้านกับสมมติฐานที่ 2 ค. ส่วนนักเรียนที่อยู่ในระดับชั้นเรียนที่สูงกว่าจะมีระดับความไว้วางใจทางการเมืองต่ำกว่านักเรียนในระดับชั้นเรียนที่ต่ำกว่า ตามสมมติฐานที่ 3 ค.

แต่เมื่อพิจารณาในระดับความไว้วางใจทางการเมืองโดยจำแนกตามผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัว พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัว กับ ระดับความไว้วางใจทางการเมือง

4. ความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาล ซึ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับความไว้วางใจทางการเมือง พบว่า นักเรียนโดยเฉลี่ยเห็นว่ารัฐบาลปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพในระดับปานกลาง ตัวแปรที่พบว่ามีอิทธิพลต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับประสิทธิภาพของรัฐบาลนั้น ได้แก่ ระดับชั้นเรียนของนักเรียน นักเรียนที่อยู่ในระดับชั้นเรียนต่ำมีแนวโน้มที่จะเห็นว่า รัฐบาลมีประสิทธิภาพสูงกว่านักเรียนในระดับชั้นเรียนที่ต่ำกว่าตามสมมติฐานที่ 3 ง.

ส่วนเพศของนักเรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และ ฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัวนั้นไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพของรัฐบาล แต่อย่างใด โดยการทดสอบด้วยไค สแควร์ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 2 ง.

4 ง. และ 5 ง.

อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวกับความสนใจทางการเมือง พบว่า นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครมีระดับความสนใจทางการเมืองค่อนข้างต่ำเป็นส่วนใหญ่ โดยทั่วไป เด็กและเยาวชนจะมีความสนใจทางการเมืองไม่สูงนัก¹ ซึ่งน่าจะเป็นเพราะ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองของเด็กและเยาวชนนั้นยังอยู่ในขอบเขตที่จำกัด อันเนื่องมาจาก การที่เรื่องของการเมืองส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เป็นนามธรรมและซับซ้อน ทำความเข้าใจได้ยาก และ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอยู่เสมอ นอกจากนี้ สำหรับในสังคมไทย ประชาชนทั่วไปมักเห็นว่า การเมืองเป็นเรื่องไกลตัว ความรู้สึกที่ตนเองเกี่ยวข้องกับระบบการเมืองในทางใดทางหนึ่งยังมีอยู่น้อย การเมืองจึงเป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือจากชีวิตความเป็นอยู่ของคนธรรมดา และสำหรับเด็กและเยาวชนด้วยแล้ว ก็จะไม่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับการเมืองได้อย่างชัดเจน

ในการศึกษานี้ได้พิจารณาตัวแปรด้านภูมิหลังของนักเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างนี้ พบว่า ตัวแปรด้านภูมิหลัง เช่น เพศ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัวไม่มีอิทธิพลต่อระดับความสนใจทางการเมืองมากนัก จากผลการวิจัยพบว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อความสนใจทางการเมืองที่เห็นได้ชัดคือ ระดับชั้นเรียน หรือ อายุของนักเรียน ดังนั้น ความสนใจทางการเมืองจึงน่าจะมี ความสัมพันธ์กับการเรียนรู้ทางการเมืองโดยองค์กรให้การเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ครอบครัว

¹ David Easton and Jack Dennis, "The Child's Acquisition of Regime Norm " Op.Cit., p. 29.

โรงเรียน สื่อมวลชน ฯลฯ มากกว่าตัวแปรค่านิยมหลัง

องค์กรที่มีบทบาทในการสร้างการเรียนรู้ทางการเมืองแก่เด็กและเยาวชน
อย่างมาก ได้แก่ ครอบครัว และ โรงเรียน โดยพื้นฐานแล้ว ถ้าในองค์กรเหล่านี้
มีลักษณะที่เป็นการเมือง (politicization) เพียงใด ก็จะสามารถสร้างการ
เรียนรู้ทางการเมืองให้แก่สมาชิกในองค์กรนั้น ๆ ให้ความสนใจทางการเมืองใน
ระดับที่เป็นสัดส่วนกันด้วย

หากจะพิจารณาว่า ครอบครัวหนึ่งมีลักษณะที่เป็นการเมืองเพียงใดนั้น ก็
อาจดูว่า ในครอบครัวนั้นรับหนังสือพิมพ์อ่าน หรือ สมาชิกในครอบครัวอ่านหนังสือพิมพ์
กันเป็นประจำหรือไม่ อ่านคอลัมน์ประเภทใด ชอบดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุในรายการข่าว
หรือรายการเกี่ยวกับปะทะทางเศรษฐกิจการเมืองบ้างหรือไม่ สมาชิกในครอบครัว
ได้พูดคุยกันถึงเรื่องปัญหาทางการเมืองบ้างหรือไม่ และที่สำคัญคือ เด็กและเยาวชน
ในครอบครัวได้มีโอกาสรับฟังและเข้ามามีส่วนร่วมในการพูดคุยนั้นเพียงใด เด็กได้รับ
การสนับสนุนจากครอบครัวหรือเห็นตัวอย่างจากบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัวในการ
ติดตามความเคลื่อนไหวทางการเมืองและปัญหาต่าง ๆ รอบตัวเพียงใด ได้รับการ
สนับสนุนให้ใช้ความคิด แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ มากเพียงใด ฯลฯ

ในครอบครัวของไทยโดยทั่วไป อาจกล่าวได้ว่า มีลักษณะที่เป็นการเมืองหรือเกี่ยวข้องกับระบบการเมืองไม่มากนัก การเปิดรับสื่อมวลชนต่าง ๆ
มักไม่ได้ให้ความสนใจกับเนื้อหาสาระทางการเมืองมากนัก ยังคงถือว่าการเมืองเป็นเรื่องไกลตัว
ไม่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นไปของครอบครัว การสนทนาพูดคุย
ในครอบครัวมักพยายามหลีกเลี่ยงประเด็นที่เกี่ยวกับการเมือง โดยเห็นว่าเป็นเรื่อง
ที่ไม่เกี่ยวข้องกับตนเอง เป็นเรื่องเคร่งเครียด ไม่สนุกสนาน และ ยังอาจทำให้เกิด
ความขัดแย้งในค่านิยมความคิดเห็น ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี และสำหรับเด็กและเยาวชน
ในครอบครัว ผู้ใหญ่มักก็คั่งกัน ไม่สนับสนุนให้สนใจกับเรื่องการเมือง เนื่องจากถือว่าเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ อาจทำให้เด็กเป็นคนหัวแข็ง ไม่สนใจกับการเรียนซึ่งผู้ใหญ่ถือ

ว่าเป็นหน้าที่หลักเพียงอย่างเดียวของเด็กและเยาวชน ทำให้ในครอบครัวของสังคมไทยสามารถก่อให้เกิดความสนใจทางการ เมืองแก่เด็กและเยาวชนได้น้อยมาก

ลักษณะการ เลี้ยงดูอบรมสั่งสอนในครอบครัวก็มีส่วนสำคัญต่อการ เรียนรู้ทางการ เมืองมาก ลักษณะการเลี้ยงดูเด็กในครอบครัวของคนไทยแตกต่างจากในครอบครัวแบบตะวันตกมาก และ แบบแผนการเลี้ยงดูเด็กในทุกชั้นของสังคมไม่มีความแตกต่างกันมากนัก กล่าวคือ พ่อแม่ ผู้ใหญ่ จะแสดงความรัก ความเอาใจใส่เอ็นดูลูกด้วยการตามใจ โอบอุ้มและห่วงแหน ซึ่งเกิดผลคือ พ่อแม่และลูกมีความผูกพันทางใจ ทำให้เด็กมีความรู้สึกอบอุ่น ไม่ค่อยมีปัญหาทางจิต แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้ "เด็กดี" ในสังคมไทย หมายถึง เด็กที่สุภาพ เรียบร้อย เชื่อฟังผู้ใหญ่ ไม่ดื้อดอง วานอนสอนง่าย ไม่ก้าวร้าวอวดดี ผู้ปกครองจะพร่ำสอนให้เด็กเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ซึ่งเป็นค่านิยมที่สำคัญ ในค่านการควบคุมความประพฤติ มักใช้วิธีการห้าม ออกคำสั่งและการลงโทษด้วยการเขียนตี เด็กจะต้องเชื่อฟังและทำตามโดยไม่มีข้อโต้แย้ง แม่จะไม่รู้เหตุผลก็ตาม

จากการอบรมให้เด็กเชื่อฟังและเคารพผู้ใหญ่ การเอาใจใส่เด็กมากเกินไป หนุนน้อมมากเกินไป ทำให้เด็กส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ขาดความเป็นตัวของตัวเอง ขาดความริเริ่ม การตัดสินใจและตกลงใจในกรณีต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับผู้ใหญ่ฝ่ายเดียว

ดังนั้น ผู้ใหญ่ในครอบครัว เช่น พ่อแม่ ผู้ปกครอง ควรเปิดโอกาสให้เด็กสามารถแสดงความคิดเห็น ให้โอกาสมีส่วนร่วมในการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวเขา ให้เด็กและเยาวชนได้ร่วมในการพูดคุยสนทนาในประเด็นปัญหาทางการ เมือง และสังคม สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการ เมืองต่อไป

ส่วนโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาของไทยนั้นก็มิมีบทบาทไม่ต่างไปจาก

ครอบครัวมากนักในการสร้างความสนใจทางการเมืองแก่เด็กและเยาวชน
โรงเรียนยังคงมีจุดมุ่งหมายที่แท้จริงเพียงอย่างเดียว คือ การให้ความรู้ทางด้าน
วิชาการ แม้ว่าในหลักสูตรการเรียนจะมีวิชาที่เกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจและ
สังคมอยู่บ้าง เช่น ในหมวดวิชาสังคมศึกษา แต่ก็มีได้มุ่งสร้างความรู้ความเข้าใจ
ต่อสังคมและการเมืองการปกครองอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษา
มีส่วนร่วมทางการเมือง สิ่งที่มีสอนอยู่ในโรงเรียนมักจะเน้นการให้ปฏิบัติตาม
กฎหมายและคำสั่งของผู้มีอำนาจปกครอง การเป็นคนดีโดยอยู่ในระเบียบและกฎเกณฑ์
ของสังคมและรัฐ เช่น ให้นักเรียนตระหนักถึงหน้าที่ของพลเมืองด้วยการเป็นทหาร
รับใช้ชาติ การเสียภาษีอากร การอยู่ในความสงบไม่ก่อความวุ่นวาย เป็นต้น การ
เรียนการสอนในโรงเรียนจึงมักมีบทบาทในการปลูกฝังค่านิยมที่มีอยู่แล้วในสังคม
สร้างความคิดเห็นต่าง ๆ เช่น โครงสร้างการปกครองที่เป็นอยู่ การปฏิบัติงาน
ของรัฐบาลที่เป็นอยู่ เป็นสิ่งที่คืออยู่แล้ว

ส่วนครูซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ แก่
เด็กได้ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมนั้นก็มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการ
ปกครองและปัญหาต่าง ๆ ของสังคมในขอบเขตที่จำกัด มีวัฒนธรรมทางการเมือง
ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อระบบประชาธิปไตย¹ นอกจากนี้ครูก็ยังอยู่ภายใต้ระบบค่านิยม
ของสังคมไทยแบบเก่า เช่น การไม่ยอมรับทั้งความคิดเห็นของผู้น้อย การเคารพ
เชื่อฟังผู้ใหญ่ การหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ทำให้นักเรียนมีลักษณะเป็นผู้รับฟัง ไม่
โต้แย้ง ไม่กล้าคิดสรุปเหตุผลด้วยตนเอง และแม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะกล่าว
ถึงจุดมุ่งหมายเกี่ยวกับการศึกษาในวิชาสังคมศึกษาไว้ว่า ".....ให้เด็กรู้จัก

¹ รายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของครู โปรดดู พลศักดิ์
จิรไกรศิริ, "วัฒนธรรมทางการเมืองของครูในกรุงเทพมหานคร" (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบัณฑิต สาขาศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2516).

ค้นคว้าในปัญหาสังคม และ กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อช่วยแก้ไขปัญหานั้นให้ดีขึ้น..... เน้นหนักในเรื่องฝึกอบรมให้เด็กเลื่อมใสและปฏิบัติตามหลักประชาธิปไตย "1 แต่ในทางความเป็นจริง นักเรียนจะไม่ได้ได้รับความสนับสนุนให้มีความสนใจหรือค้นคว้าปัญหาต่าง ๆ ของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางการเมือง นักเรียนที่แสดงความสนใจต่อปัญหาเหล่านี้และกล้าแสดงความคิดเห็นของตนเอง ก็มักถูกมองว่า เป็นเด็กหัวแข็ง ปกครองยาก ชอบก่อความวุ่นวาย ไม่สนใจการเรียน ฯลฯ และ การเมืองก็ดูเหมือนจะเป็นเรื่อง ท้องห้ามสำหรับนักเรียนโดยเด็ดขาด

ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจแต่อย่างใดที่ เด็กและเยาวชนไทยซึ่งได้รับการศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาและอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นแหล่งกลางของข่าวสารและความเคลื่อนไหวทางการเมือง จะมีผู้ที่จัดว่าอยู่ในกลุ่มที่มีความสนใจทางการเมืองสูงอยู่เพียงร้อยละ 8.48 ส่วนร้อยละ 43.64 จัดอยู่ในกลุ่มที่มีความสนใจทางการเมืองต่ำ

ส่วนในแง่ของความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองนั้น พบว่าเยาวชนที่เป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่มีระดับความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองค่อนข้างสูง จากผลการวิจัยเกี่ยวกับความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองของเด็กในต่างประเทศของเควิด อีสตัน และ แจ็ค เคนนิส² พบว่า

¹ อ้างในสมบุญ อานิกวงศ์ชัย, การปลูกฝังค่านิยมประชาธิปไตยแก่เด็กนักเรียน (เอกสารคนควา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516) หน้า 21.

² David Easton and Jack Dennis, "The Child's Acquisition of Regime Norm" Op.Cit., p. 32.

เด็กอายุประมาณ 8 - 9 ปี ก็จะสามารถเริ่มต้นมีการก่อตัวของความรู้สึกมีประสิทธิ-
 ภาพทางการเมืองแล้ว และ จะมีการพัฒนาต่อไปเรื่อย ๆ แต่ข้อสันและเคนนิส
 อธิบายว่าการพัฒนาของความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองของเด็กในระยะเริ่ม
 ต้นนี้จะแตกต่างจากในวัยที่เป็นผู้ใหญ่เต็มที่แล้ว กล่าวคือ จะไม่เกี่ยวข้องกับความ
 สามารถของเด็กในการทำความเข้าใจต่อกระบวนการของการเมืองการปกครอง
 ตลอดจนความเข้าใจในบทบาทของประชาชนในระบบการเมือง และ ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับ
 กับการรับข้อมูลข่าวสารหรือความรู้ว่าการเมืองมีความสำคัญต่อชีวิต แต่เป็นผล
 สืบเนื่องมาจากความเข้าใจทั่วไปของเด็กเกี่ยวกับความสามารถของตนเองในการ
 จัดการกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวของเขาโดยส่วนรวมมากกว่า การพัฒนาของความรู้สึก
 ว่ามีความสามารถในการจัดการกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวนี้มีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นเรื่อย ๆ
 ตามการเปลี่ยนแปลงของอายุและการศึกษา ตลอดจนประสบการณ์ที่มากขึ้น ดังที่ได้
 พบจากการวิจัยว่า ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมือง
 ของเด็กและเยาวชนที่สำคัญ คือ ระดับชั้นเรียน หรือ อายุ และ ผลสัมฤทธิ์ทางการ
 เรียน ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับความสามารถในการรับและทำความเข้าใจกับสภาพแวด
 ล้อมต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องของการเมืองด้วย ตลอดจนความเชื่อมั่นในความสามารถ
 ของตนเองและความมีประสิทธิภาพของตนเอง โดยทั่วไปด้วย

ส่วนการให้การเรียนรูทางการเมืองโดยตรงขององค์กรต่าง ๆ เช่น ครอบครั
 หรือ โรงเรียนนั้น ไม่น่าจะมีบทบาทโดยตรงในการสร้างความรู้สึกมีประสิทธิภาพ
 ทางการเมืองแก่เด็กและเยาวชนไทย แต่จะมีบทบาทในการสร้างความรู้สึกว่ามี
 ความสามารถในการจัดการกับสภาพแวดล้อมทั่วไปและความเชื่อมั่นในความสามารถ
 และความมีประสิทธิภาพของตนเองมากกว่า

ในประเด็นของประสบการณ์ทางการเมืองโดยตรง ซึ่งจะมีผลอย่าง
 มากต่อการพัฒนาความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองของบุคคลนั้น เด็กและเยาวชน

มีโอกาสที่จะได้มีประสบการณ์ทางการเมืองโดยตรงในขอบเขตที่จำกัดมาก แต่การที่เด็กและเยาวชนไม่ได้มีประสบการณ์ทางการเมืองโดยตรงมากนักในระบบการเมืองไทยนี้ น่าจะทำให้เยาวชนไทยมีระดับความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองค่อนข้างสูง ซึ่งแตกต่างจากบุคคลที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่เต็มที่และได้มีประสบการณ์ทางการเมืองมากพอสมควร

กล่าวคือ ประสบการณ์ทางการเมืองของบุคคล เช่น พรรคการเมืองที่เขาสนับสนุนอย่างจริงจังได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง การที่นักการเมืองเอาใจใส่ต่อความคิดเห็นและความต้องการของเขา การที่ระบบการเมืองเปิดช่องทางให้สามารถเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างแท้จริง เป็นต้น เหล่านี้อาจช่วยพัฒนาความรู้สึกว่าตนเองมีความสามารถทางการเมืองสูงขึ้นเรื่อย ๆ แต่ในระบบการเมืองไทยนั้น ประสบการณ์ทางการเมืองที่ประชาชนได้รับมีลักษณะที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาของความรู้สึกนี้ เช่น ถึงแม้จะมีการเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ได้มาก็ไม่สามารถมีบทบาทควบคุมกระบวนการทางการเมืองได้ หรือ นักการเมืองไม่ได้เป็นตัวแทนความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนผู้เลือกตั้ง ช่องทางการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมีอยู่จำกัด ฯลฯ แต่สำหรับเด็กและเยาวชนที่ยังไม่มีประสบการณ์ทางการเมืองเหล่านี้จะยังมีความคาดหวังในสิ่งที่ควรจะเป็นตามหลักการของระบบการเมืองการปกครองเท่านั้น ซึ่งตามหลักการของระบบประชาธิปไตยที่เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสรับรู้จากการเรียนในโรงเรียนและจากประสบการณ์อันจำกัดของตน ประชาชนซึ่งเป็นสมาชิกของระบบการเมืองน่าจะสามารถมีบทบาทควบคุมและสร้างผลกระทบต่อการตัดสินใจต่าง ๆ ในระบบการเมืองได้ แต่ก็ยังคงเป็นความคาดหวังเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของระบบการเมืองกับอำนาจทางการเมืองที่อยู่ในรูปของกรอบความคิดที่ยังไม่ชัดเจนนัก

ส่วนผลการวิจัยเกี่ยวกับความไว้วางใจทางการเมือง แสดงถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจ กล่าวคือ นักเรียนไทยโดยเฉลี่ยมีระดับความไว้วางใจทางการเมืองปานกลางค่อนข้างต่ำ และยิ่งอยู่ในระดับชั้นเรียนที่สูงขึ้น หรือ มีอายุมากขึ้น ความไว้วางใจทางการเมืองก็มีแนวโน้มที่จะลดลงเรื่อย ๆ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ แซนดรา ชวาร์ตซ์¹ ที่พบว่า ความไว้วางใจทางการเมืองมีแนวโน้มที่จะลดลงอย่างรวดเร็วในช่วงอายุวัยรุ่นและจะยังคงลดลงต่อไปเรื่อย ๆ ในวัยผู้ใหญ่ แต่ควยอัตราที่ช้ากว่าในช่วงวัยรุ่น ส่วนผลการวิจัยของ สุชาติ ราษฎร์คุษคี เรื่อง ภาพพจน์เกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองของนักเรียนไทย² ก็พบว่า ยิ่งนักเรียนอยู่ในระดับชั้นเรียนสูงขึ้นหรือมีอายุมากขึ้นจะยิ่งมีภาพพจน์ในทางที่เป็นลบต่อรัฐบาลมากขึ้น หรือ การสนับสนุนต่อรัฐบาลลดลงและเป็นการคัดค้านในที่สุด

เด็กในช่วงอายุก่อนวัยรุ่นมักจะมีมุมมองต่าง ๆ รอบตัวรวมทั้งระบบการเมืองและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับระบบการเมืองไปในทางบวก โดยใช้เกณฑ์ความรู้สึกทางอารมณ์ในการประเมินค่า มากกว่าจะใช้ความรู้ความเข้าใจในสาระความเป็นจริง หรือ เหตุผลและการประเมินนั้นจะมีลักษณะเป็นไปแบบอคติมากกว่าเยาวชนที่อยู่ในช่วงอายุวัยรุ่น ดังนั้นในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กเข้าสู่วัยรุ่น จึงมีการเปลี่ยนแปลงในความรู้สึกเชื่อมั่นไว้วางใจทางการเมืองอย่างรวดเร็ว และสำหรับในกรณีของระบบการเมืองไทย ประชาชนมักมีทัศนคติในทางลบต่อสถาบันทางการเมืองและนักการเมืองเป็นอย่างมาก เมื่อประกอบกับลักษณะพื้นฐานทางวัฒนธรรมของไทยที่เป็นแบบปัจเจกชนนิยม ไม่นิยมการรวมกลุ่มและมีความไม่ไว

¹ Sandra K. Schwatz, Op.Cit., p.197.

² สุชาติ ราษฎร์คุษคี, อ้างแล้ว. หน้า 152.

วางใจผู้อื่น ทำให้การ เรียนรู้ทางการ เมืองที่เด็กและเยาวชนได้รับการ หลอหลอม โดยผ่านทางครอบครัว โรงเรียน และ องค์กรอื่น ๆ ในสังคมมิได้เอื้อต่อการ สร้างความรู้สึกไว้วางใจทางการ เมืองซึ่งมีความ เกี่ยวข้องอย่างมากกับความ สนับสนุนต่อระบบการ เมืองและเสถียรภาพทางการ เมือง

นอกจากนี้ ในการวิจัยนี้ยังได้พิจารณาถึงความ คิดเห็นของนักเรียนต่อ ประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาล ในแง่ของการสร้างความชอบธรรม ความไว้วางใจและความสนับสนุนต่อระบบการ เมืองด้วย ซึ่งจากผลการวิจัยก็พบ แนวโน้มการ เปลี่ยนแปลงในความคิดเห็นเหล่านี้ในกลุ่มนักเรียนที่มีความแตกต่างกันใน ระดับชั้นเรียน หรือ อายุ และเป็นไปในทิศทาง เกี่ยวกับการ เปลี่ยนแปลงของ ความไว้วางใจทางการ เมืองด้วย กล่าวคือ เมื่อเด็กหรือเยาวชนได้มีการ พัฒนา ของความรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ กว้างขวางขึ้น ได้รับข้อมูลและมีความรู้ความ เข้าใจต่อ ระบบการ เมืองและสิ่งต่าง ๆ ในระบบการ เมืองตามสภาพความเป็นจริงมากขึ้น มองรัฐบาลหรือผู้ใช้อำนาจทางการ เมืองในรูปที่เป็นอุดมคติน้อยลง มีความสามารถ ในการประเมิน แยกแยะเหตุผล ข้อดีและข้อบกพร่องต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้ยิ่งมองเห็นข้อบกพร่องของรัฐบาลมากขึ้นเรื่อย ๆ และเห็นว่ารัฐบาลมี ประสิทธิภาพไม่มากนัก

ประเด็นที่น่าจะอภิปรายในที่นี้ คือ เมื่อผลการวิจัยพบว่า นักเรียนไทย โดยเฉลี่ยมีความสนใจทางการ เมืองค่อนข้างต่ำ มีความรู้สึกมี ประสิทธิภาพทาง การเมืองค่อนข้างสูง แต่มีระดับความไว้วางใจทางการ เมืองค่อนข้างต่ำและมี แนวโน้มที่จะลดลง เห็นว่ารัฐบาลมี ประสิทธิภาพน้อยลง เช่นนี้จะมีผลกระทบต่อ ระบบการ เมืองเช่นใดบ้าง

แนวความคิดของเลสเตอร์ มิลแบรท เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง ความรู้สึกมี ประสิทธิภาพทางการ เมืองและความไว้วางใจทางการ เมืองเป็นสิ่งที่ น่าพิจารณา สมมติฐานของมิลแบรท คือ เมื่อความไว้วางใจทางการ เมืองอยู่ใน ระดับต่ำประสานกับความรู้สึกมี ประสิทธิภาพทางการ เมืองที่ค่อนข้างสูง จะก่อให้เกิด

เกิดผลในลักษณะที่เป็นพฤติกรรมกรเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองแบบประท้วงต่อต้าน
 ครอบงำการเมือง แต่ในทางกลับกัน ถ้าบุคคลนั้นมีความไม่ไว้วางใจทางการเมือง
 แต่มีความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองต่ำ เขาก็จะมีแนวโน้มที่จะถอนตัวออกจาก
 ระบบการเมือง หรือ หนึ่งเฉยต่อระบบการเมือง¹

การที่จากผลการวิจัยนี้พบว่า เด็กและเยาวชนไทยมีระดับความรู้สึกมี
 ประสิทธิภาพทางการเมืองค่อนข้างสูงและมีความไว้วางใจทางการเมืองค่อนข้าง
 ต่ำ จึงน่าจะกล่าวได้ว่ามีปัญหาจากพฤติกรรมกรมีส่วนร่วมทางการเมืองในลักษณะของ
 การต่อต้านอำนาจทางการเมืองและระบบการเมือง ซึ่งไม่เอื้ออำนวยให้ระบบ
 การเมืองมีเสถียรภาพนัก และเมื่อประกอบกับการที่เยาวชนเหล่านี้มีความสนใจ
 ทางการเมืองไม่สูงนัก การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมักจะอยู่ในรูปของการถูก
 ชักจูงระดมพลัง (Mobilize) จึงอาจถูกชักนำให้สร้างปัญหาต่อระบบการเมือง
 เพื่อประโยชน์ของคนบางกลุ่มเท่านั้น

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อเยาวชนเติบโตเข้าสู่วัยผู้ใหญ่เต็มที่และได้มี
 ประสบการณ์ทางการเมืองอันไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาของความรู้สึกมีประสิทธิ-
 ภาพทางการเมือง เช่นที่เป็นอยู่ในระบบการเมืองไทย ก็มีแนวโน้มที่ระดับความ
 รู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองจะลดลง พร้อม ๆ กับการค่อย ๆ ลดลงของความ
 ไว้วางใจทางการเมืองไปด้วย ดังนั้นสิ่งที่อาจเป็นไปได้สำหรับสมาชิกในระบบ
 การเมืองไทย ก็คือ เป็นสมาชิก ในระบบการเมืองที่ไม่มีความกระตือรือร้นทาง
 การเมือง เช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสภาพเช่นนี้มิได้ช่วยให้ระบบการเมือง
 ได้พัฒนาไปสู่ระบบประชาธิปไตยที่มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ
 เช่นกัน

¹ Lester W. Milbrath, Op.Cit., p.69.

ดังนั้น จึงควรจะได้มีการพิจารณาหาทางสร้างความโน้มเอียงทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองและความสนับสนุนต่อระบบการเมืองเหล่านี้ในทิศทางที่จะเอื้ออำนวยต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนและการสร้างเสถียรภาพแก่ระบบการเมืองด้วย กล่าวคือ ให้ความสนใจทางการเมืองค่อนข้างสูง มีความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองสูงและมีความไว้วางใจต่อระบบการเมืองค่อนข้างสูงด้วย หรือ แมว่าจะมีระดับความไว้วางใจทางการเมืองไม่สูง แต่ก็ยังมีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาหรือสิ่งที่ตนเห็นว่าไม่ถูกต้องนั้นด้วยการเข้าร่วมทางการเมืองตามกฎหมายเกณฑ์กติกาของระบบการเมือง

เมื่อพิจารณาการเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนในด้านความสนใจทางการเมือง ความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองและความไว้วางใจทางการเมือง จากผลการวิจัยนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่างค์กรต่าง ๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการให้การเรียนรู้ทางการเมืองแก่เด็กและเยาวชน เช่น ครอบครัวยุ วัยรุ่น โรงเรียน สื่อมวลชน ฯลฯ ควรจะมีบทบาทสร้างความโน้มเอียงทางการเมืองที่สำคัญ เช่น ความสนใจทางการเมือง ความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมือง ความไว้วางใจทางการเมือง ได้มากกว่านี้ เพราะเท่าที่เป็นอยู่ ทั้งสถาบันครอบครัว โรงเรียน และสื่อมวลชน นอกจากจะไม่ช่วยเสริมให้เกิดความโน้มเอียงทางการเมืองที่เป็นพื้นฐานของการมีส่วนร่วมทางการเมืองและความสนับสนุนต่อระบบการเมืองแล้วยังมีบทบาทในทางตรงกันข้ามอีกด้วย กล่าวคือ ก็มักไม่ให้เด็กและเยาวชนได้มีความสนใจทางการเมือง สร้างทัศนคติในทางลบต่อระบบการเมืองและการเข้าร่วมทางการเมือง ทำให้เกิดความไม่มั่นใจในความสามารถทางการเมืองของตน ตลอดจนทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจเชื่อมั่นต่อระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมือง

ครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยสังคมพื้นฐานที่สุดที่จะมีบทบาทในการถ่ายทอดความโน้มเอียงและทัศนคติทางการเมืองต่างๆ และเป็นองค์กรให้การเรียนรู้

ทางการเมืองที่มีความสำคัญอย่างมากต่อเด็กและเยาวชน ริชาร์ด นิเมิ โคซึให้
เห็นว่าครอบครัวเป็นตัวละครสำคัญที่ทำให้เด็กเกิดทัศนคติทางการเมืองในทางใด¹

ในครอบครัวควรให้ความสนใจและเห็นความสำคัญของการเมืองที่มีผล
กระทบต่อชีวิตของบุคคลแต่ละคน สนับสนุนให้สมาชิกติดตามความเคลื่อนไหวต่าง ๆ
ทางการเมือง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการทางการเมืองและสิ่งต่าง ๆ
ที่เกิดขึ้นในโลกการเมืองบ้าง มิใช่พยายามกีดกันไม่ให้เด็กและเยาวชนในครอบครัว
เกิดความสนใจในสิ่งเหล่านี้ เช่น ควรมีการพูดคุยถึงข่าวคราวสำคัญ ๆ ของประเทศ
เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและขยายขอบเขตความรู้ทางการเมือง
แก่สมาชิกในครอบครัว เปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา
สังคมและการเมืองบ้าง สิ่งเหล่านี้จะช่วยเสริมให้เด็กและเยาวชนตลอดจนสมาชิก
ในครอบครัวมีความสนใจทางการเมือง เกิดความกระตือรือร้นทางการเมืองและ
สามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพขั้นที่สุด

นอกจากครอบครัวแล้ว โรงเรียนและสถาบันการศึกษาก็น่าจะ สามารถ
เป็นองค์กรให้การเรียนรู้ทางการเมืองทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม องค์ประกอบต่าง ๆ
ของโรงเรียนทุกส่วน ไม่ว่าจะเป็นครู หลักสูตรการเรียนการสอน ตลอดจนกิจกรรม ม
นอกหลักสูตร ต่างก็มีผลต่อการเรียนรู้ทางการเมืองทั้งสิ้น

ครูสามารถสร้างการเรียนรู้ทางการเมืองแก่นักเรียนได้ทั้งโดยตรงและ
โดยอ้อม กล่าวคือ ทั้งโดยเนื้อหาวิชาที่สอนแก่นักเรียนและโดยวิธีการสอนและการ
ปกครองเด็กในโรงเรียน ครูควรจะเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดความสนใจและเห็นความ
สำคัญของระบบการเมืองที่เขามาเกี่ยวข้องกับบุคคลทุกคนไม่ว่าทางใดทางหนึ่ง

¹ Richard Niemi, Op.Cit., p.221.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูผู้สอนในหมวดสังคมศึกษา บ็อบ แอล เทย์เลอร์ เห็นว่า¹ หมวดสังคมศึกษาเป็นหมวดวิชาที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมพลเมืองเพื่อให้มีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตย ครูควรพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมือง แมวาระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมืองนั้นจะมีข้อเสีย ข้อบกพร่อง ก็ควรสนับสนุนให้มีความหวังและความต้องการที่จะเข้าไปเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่คิดว่าถูกต้อง คววิธี การตามกฎเกณฑ์ของระบบประชาธิปไตย ครูควรจะพยายามหาความรู้และทำความเข้าใจกับเนื้อหาที่จะสอนเพื่อที่จะสามารถถ่ายทอดความรู้และสร้างความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ ทางการเมืองและสังคมอย่างถูกต้อง ควรจัดสภาพการเรียนการสอนโดยนำเหตุการณ์ปัจจุบันที่เป็นปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมมาใช้เป็นบทเรียน ให้นักเรียนได้มีโอกาสฝึกทักษะในการวิเคราะห์ วิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผล ซึ่งจะมีส่วนสร้างให้นักเรียนเกิดความรู้ทางการเมืองและเกิดความสนใจทางการเมือง

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ครูควรส่งเสริมและสนับสนุนให้นักเรียนเป็นผู้มีเหตุผล สามารถคิดและวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นด้วยตนเอง กล้าแสดงความคิดเห็น โดยครูควรรับฟังความคิดของนักเรียนต่อปัญหาต่าง ๆ ทั้งในระหว่างการเรียนในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียน ไม่ควรมีทัศนคติในทางลบต่อนักเรียนที่กล้าคิด กล้าแสดงออกและมีความสนใจต่อปัญหาของสังคม การเมืองรอบตัว โดยเห็นว่าเป็นเด็กหัวแข็ง ไม่เคารพครู ไม่สนใจต่อการเรียน ควรสนับสนุนให้นักเรียนคิด ฝึกฝนการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล มากกว่าจะให้เป็นผู้รับฟังแต่อย่างเดียว

กิจกรรมเสริมหลักสูตรและกิจกรรมนอกหลักสูตรก็สามารถเป็นแหล่งฝึกฝนการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการต่าง ๆ แก่นักเรียนได้อย่างดี เช่น กิจกรรมประเภท

¹ Bob L. Taylor, "Is Citizenship Education Obsolated ? " Educational Leadership Vol.31 No.1 (February 1974), p. 447.

กรรมการนักเรียน สถานักเรียน ซึ่งมีลักษณะเป็นการฝึกฝนการปกครองตนเอง ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของระบบประชาธิปไตย ครูและฝ่ายบริหารของโรงเรียนควรสนับสนุนให้มีกิจกรรมประเภทนี้มากกว่าชักชวนหรือควบคุม เช่นที่เป็นอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างครูหรือฝ่ายบริหารของโรงเรียนกับนักเรียนในกิจกรรมเหล่านี้ควรอยู่ในรูปของการให้การปรึกษาและแนะนำ โดยให้นักเรียนสามารถตัดสินใจด้วยตนเองในขอบเขตที่กว้างขวางพอสมควร

ส่วนในด้านหลักสูตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคมหรือ กาศเมืองการปกครอง ควรจะให้ความสำคัญกับโลก กระบวนการทางการเมือง ที่เป็นจริงและบทบาทของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม มากกว่า การเน้นที่โครงสร้างหรือสถาบันตามกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว เนื้อหาของวิชา ควรครอบคลุมถึงการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจทางการเมืองให้เหมาะสมกับ วุฒิภาวะของนักเรียน

นอกจากครอบครัวและโรงเรียนจะสามารถมีบทบาทสำคัญแล้ว มีผู้เสนอ อ ว่าเป็นว่า ศาสนาพุทธซึ่งเป็นศาสนาของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศน่าจะมีบทบาทในการ ให้การเรียนรู้แก่เด็กและเยาวชนบ้าง ในสมัยก่อน ก่อนที่จะมีระบบการศึกษาแบบ เป็นทางการ วัดมีบทบาทเต็มที่ในการให้การศึกษาอบรมแก่ชาวไทย และ ยังมีบทบาท อื่น ๆ เช่น เป็นที่รักษาโรค เป็นที่มิส เป็นศูนย์เยาวชน เป็นที่พักแรม ฯลฯ ทำให้พุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมความคิด นิสัย ประเพณี ตลอดจน ความ เคารพและจิตสำนึกของคนไทยทั่วไป

แต่ในสังคมปัจจุบัน เมื่อมีการแบ่งงานกันทำมากขึ้น เกิดสถาบันต่าง ๆ ขึ้นมาทำหน้าที่แทนสถาบันศาสนา บทบาทของพระสงฆ์เพียงการทำพิธีกรรมทาง ศาสนาบางอย่าง การฟังธรรมคำสั่งสอนก็เป็นที่น่าสนใจของผู้สูงอายุเท่านั้น อาจ กล่าวได้ว่า มีช่องว่างระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เยาวชน เยาวชนไทยในปัจจุบันจะไปหาพระสงฆ์ในโอกาสพิเศษ เช่น ขอพรก่อน สอบ ก่อนเดินทางไกล หลังจากหายป่วยไข้ แต่ความสัมพันธ์กับพระสงฆ์ในด้านกร

รับคำสอนทางศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตนั้นน้อยมาก หรือ เกือบจะไม่มีเลย วัดและพระสงฆ์ในปัจจุบันเกือบจะไม่มีบทบาทในการให้การอบรมแก่เยาวชนไทย โดยส่วนรวม

ถึงแม้ว่าเยาวชนไทยจะไม่มีโอกาสได้รับการอบรมสั่งสอนทางค่านิยมศีลธรรมจากพระสงฆ์โดยตรง แต่นักเรียนทุกคนก็ได้เรียนรู้ค่านิยมและคุณค่าทางศาสนาจากโรงเรียน เพราะ นักเรียนทุกคนต้องเรียนวิชาศีลธรรมซึ่งมีอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนเป็นเวลาอย่างน้อย 4 ปี นอกจากนี้เกือบทุกโรงเรียนจะต้องมีการสวดมนต์ก่อนการเข้าเรียน และ ก่อนวันหยุดสุดสัปดาห์ก็จะมี การสวดมนต์และรับการอบรมเพิ่มเติมจากการเรียนวิชาศีลธรรมตามหลักสูตร

คณะกรรมการสาขาปรัชญา สภาวิจัยแห่งชาติประมวลไว้ว่า ลักษณะนิสัยเฉพาะของคนไทยอันเกิดจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ได้แก่¹ 1) ชอบสงบ 2) ชอบสนุก 3) รักเอกราช 4) เชื้อกรรม 5) รู้จักให้อภัย 6) โอบอ้อมอารี 7) รักครอบครัว 8) เมตตากรุณา 9) มีความรู้สึกอกตชน 10) มีความเกรงใจ 11) อ่อนน้อมถ่อมตน 12) มีความกตัญญูต่อกัน 13) เคารพพระมหากษัตริย์ 14) ยอมรับคนที่มีความเชื่อถือต่างกัันกับตน 15) ให้ความเคารพผู้มีอาวุโส 16) ยอมตามผู้มีอำนาจ 17) ใจคอกว้างขวาง 18) รู้จักโอนอ่อนผ่อนตาม 19) ไม่กระตือรือร้น 20) ไม่ยอมให้ใครดูหมิ่น

แต่เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นักเรียนมองว่าวิชาศีลธรรมเป็นวิชาที่น่าเบื่อ ไม่น่าสนใจ นักเรียนเรียนรู้หลักการของพุทธศาสนาจากวิชาศีลธรรมด้วยการท่อง

¹ อ้างใน เลิศพร ภาวะสกุล, "การอบรมระเบียบสังคมของเยาวชนในประเทศไทย" ใน เยาวชนไทย. (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไม่ปรากฏวันเดือนปีที่พิมพ์), หน้า 18.

เพื่อนำไปตอบคำถามในการสอบ มิได้มีการพิจารณาไตร่ตรองเพื่อนำไปปฏิบัติในการ
ดำเนินชีวิต ครูที่สอนวิชาศีลธรรมก็เพียงแต่สอนตามหนังสือ สอนเพื่อให้นักเรียน
สอบได้ สอนให้นักเรียนท่องจำทศกต่าง ๆ เหตุการณ์ทางศาสนาในประวัติศาสตร์
เป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นจึงควรได้มีการเพิ่มความลึกซึ้งของเนื้อหาวิชาเพื่อปลูกฝังค่านิยม
ทางศาสนาที่เป็นประโยชน์มากขึ้น

เมื่อพิจารณาในค่านิยมของสื่อมวลชน สื่อมวลชนน่าจะมีบทบาท
สำคัญในการให้การเรียนรู้ทางการ เมืองแก่เด็กและเยาวชนได้มากกว่านี้ เนื่อง
จาก เด็กและเยาวชนในปัจจุบันมีอัตราการเปิดรับสื่อมวลชนต่าง ๆ สูงมาก โดย
เฉพาะอย่างยิ่งวิทยุและโทรทัศน์ แต่สื่อมวลชนส่วนใหญ่มีบทบาทในด้านกาให้ความ
บันเทิงมากกว่าสาระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสาระทางการ เมือง

หนังสือพิมพ์เป็นสื่อมวลชนที่สามารถให้รายละเอียดเกี่ยวกับสารต่าง ๆ
ที่ต้องการสื่อได้อย่างดีถ้วนที่สุดด้วยอักษรและภาพ ควรจะมีการเฟื่องฟูที่คอดมันท์
เป็นข่าวสารเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและปัญหาของสังคม ตลอดจน
จนทวิจรรย์และความคิดเห็นต่าง ๆ ใหม่มากขึ้น วิทยุ ซึ่งเป็นสื่อประเภทที่บุคคล
ทุกระดับฐานะเศรษฐกิจสังคมสามารถเป็นเจ้าของหรือเปิดรับได้สะดวกที่สุด แต่กลับ
มีบทบาทน้อยที่สุดในการสื่อสารทางการเมือง นอกจากรายการถ่ายทอดข่าวประจำ
วัน รายการเพื่อแผ่นดินไทย รายการอ่านข่าวจากหนังสือพิมพ์ของสถานีวิทยุบาง
สถานีแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่า แทบไม่มีรายการใดเลยที่จะเสนอสารที่เกี่ยวกับการเมือง
การปกครอง ส่วนโทรทัศน์ซึ่งสามารถเสนอสารได้ทั้งโดยภาพและเสียงก็มีลักษณะ
เช่นเดียวกัน ยิ่งกว่านั้นคอดมันท์หรือรายการที่เกี่ยวกับการเมืองการ
ปกครองที่มีอยู่บ้างในสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ก็ไม่ได้รับการผลิตที่ที่จะสร้างให้
เป็นสิ่งที่น่าสนใจ มีคุณภาพและเชื่อถือได้ ดังนั้นสื่อมวลชนต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของรัฐ
และเอกชนควรจะให้มีความสำคัญกับหน้าที่ในการสร้างการเรียนรู้ทางการเมืองทั้งใน
ด้านการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจและข่าวสารทางการเมืองและสร้างความ โนม
เอียงทางการ เมืองในทางที่สนับสนุนต่อระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เช่น

เสนอสารทางการเมืองในรูปแบบที่น่าสนใจ เสนอเนื้อหาที่สร้างทัศนคติในทางบวก
ต่อระบบการเมืองและมีความหวังที่จะเข้าร่วมในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อบกพร่อง
ที่มีอยู่เพื่อไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น ตลอดจนเปิดช่องทางให้ประชาชนสามารถแสดงความคิด
เห็น เพื่อสนับสนุนให้เกิดความสนใจทางการเมืองและความรู้สึกมีประสิทธิภาพทาง
การเมือง นอกจากนี้ควรเสนอสารและการวิเคราะห์ที่มีเหตุผล เชื่อถือได้ถูกต้อง
ตามความเป็นจริง ตลอดจนใช้รูปแบบที่น่าสนใจมากขึ้น

การกระทำของผู้ใช้อำนาจทางการเมืองและกิจกรรมต่าง ๆ ของ
กระบวนการทางการเมืองการปกครองในทางปฏิบัติที่ประชาชนได้พบเห็นก็มีส่วน
สำคัญในการสร้างการเรียนรู้ทางการเมืองแก่สมาชิกในระบบการเมือง โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในด้านการสร้างทัศนคติทางบวกหรือลบต่อระบบการเมืองและอำนาจทางการเมือง
เมือง ตลอดจนความไว้วางใจในระบบการเมืองส่วนใหญ่ก็ขึ้นอยู่กับกระทำของ
ผู้ใช้อำนาจทางการเมืองนั่นเอง กล่าวคือ ถ้ารัฐบาลหรือผู้ใช้อำนาจทางการเมือง
สามารถปฏิบัติหน้าที่พื้นฐานต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่องก็จะช่วยสร้าง
ความรู้สึกในทางที่ดีต่อระบบการเมือง ประชาชนมีความเชื่อมั่นไว้วางใจและจะ
สามารถเป็นระบบการเมืองที่มีความชอบธรรมในที่สุด นักการเมืองในระบบการเมือง
เคารพกฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ ของระบบการเมือง มีความเปิดเผยจริงใจต่อประชาชน
ในการกระทำของตน มีการจัดการทุจริตคดีคดีข้ออย่างจริงจัง ทั้งนักการเมือง
บุคคลในรัฐบาลและข้าราชการกระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีของสมาชิกอื่น ๆ ในระบบ
การเมือง ก็จะทำให้ประชาชนทั่วไปมีความศรัทธาเชื่อมั่นต่อกระบวนการและบุคคลากร
ทางการเมือง ตลอดจนมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมร่วมทางการเมืองมากขึ้น

อย่างไรก็ตามการให้การเรียนรู้ทางการเมืองโดยองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้
ควรมีจุดมุ่งหมายที่สอดคล้องกัน ในลักษณะที่สร้างความโน้มเอียงทางการเมือง
และทัศนคติทางการเมืองที่สนับสนุนต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองและเสถียร
ภาพของระบบการเมือง และเป็นสิ่งที่ต้องเริ่มต้นตั้งแต่วัยเด็กและเยาวชน ซึ่งจาก
ผลการวิจัยนี้ยังพบว่าควรจะมีการแก้ไขกระบวนการให้การเรียนรู้ทางการเมือง โดย

องค์กรต่าง ๆ อีกหลายประเด็นคงได้กล่าวมาแล้ว เพื่อให้เด็กและเยาวชนผู้ที่จะเติบโตเป็นสมาชิกของระบบการเมืองต่อไปในอนาคตสามารถพัฒนาความโน้มเอียงทางการเมืองต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานของระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาทางการเมือง.